

А. С. ЛАПЧЕНКО, ст. лаборант, кафедра історії України, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

СЕЛЯНСЬКІ ПРОМИСЛИ З ОБРОБКИ РОСЛИННОЇ СИРОВИНИ НА ХАРКІВЩИНІ В РОКИ НЕПУ

Стаття присвячена розвитку селянських промислів з обробки рослинної сировини на Харківщині в роки непу. Проаналізовано особливості географічно-галузевого оформлення дрібного виробництва з рослинної сировини регіону в 20-х роках ХХ ст. Виявлено специфіку промислової діяльності харківського селянства протягом непу. Розкрито процес кооперування цих промислів та його вплив на подальший розвиток галузі.

Ключові слова: кустар, ремісник, селянство, промисли, промисловець, кустарна промисловість, нова економічна політика.

Вступ. Актуальність теми дослідження зумовлена декількома чинниками: по-перше, нерівномірним висвітленням у наукових дослідженнях процесу розвитку промислів; по-друге ігноруванням регіонального аспекту становлення селянських промислів та його впливу на загальноукраїнський процес; по-третє недостатньо чітким розмежуванням розбіжностей розвитку промислів між містом та селом, та відвертим нехтуванням вивченням особливостей виробництва останнього.

Перші дослідження з проблеми селянських промислів з'явилися в 20-ті роки ХХ ст. Серед дослідників можна назвати О. Чаянова, М. Макарова, О. Челінцева, Г. Студенського. Вони вивчали організаційні типи та оптимальні форми приватних господарств, функціонально-економічні зв'язки їхніх галузей, тобто внутрішню автономію, споживчо-нормовану мотивацію виробничої діяльності селянського двору. Заслужують на увагу праці А. Рибнікова, який розглядав селянські промисли, як частину селянської економіки [1; 2]. Загальні аспекти розвитку промислів і приватного підприємництва розглядаються в працях В. Калініченка, О. Сушка, В. Олянич [3; 4; 5].

Теорія класово-формаційного розвитку сільської «непманської буржуазії» та перманентного соціального конфлікту в українському селі стала світоглядною і методологічною основою радянської історіографії. У історичній науці тривалий час з'являлися загальні соціально-економічні дослідження, але питання селянських промислів залишилося поза увагою істориків. Вивчення промислів сільського населення по обробці рослинної сировини на Харківщині в роки непу не стало предметом окремого дослідження.

Для вивчення даного питання ґрунтовним джерелом виступають статистичні матеріали відповідних відділів ЦСУ. Матеріали промислової статистики переважно зосереджені у зведених статистичних виданнях (довідниках, збірниках, щорічниках), що вміщують таблиці, які характеризують виробничу діяльність [6; 7; 8]. Поряд з опублікованою статистикою 1920-х років, важливою складовою джерельної бази

дослідження є демографічний перепис 1926 р. [9]. В опублікованих матеріалах були вміщені дані про чисельність осіб, зайнятих у різних галузях дрібного виробництва.

Метою дослідження є комплексне, всебічне вивчення розвитку селянських промислів з обробки рослинної сировини на Харківщині в період непу. Хронологічні рамки статті охоплюють період 1921-го – 1929-го років, у межах яких реалізовувалася нова економічна політика.

У відповідності з метою дослідження поставлено наступні завдання: вивчити особливості географічно-галузевого оформлення дрібного виробництва з рослинної сировини регіону в даний період; простежити динаміку розвитку і виявити специфіку промислової діяльності харківського селянства протягом періоду непу; виявити адаптивні механізми функціонування сільських промислів по обробці рослинної сировини регіону в роки непу.

Виклад основного матеріалу. В соціальній структурі, селянство на Харківщині складало переважну частину населення, суттєво впливаючи на всі сфери соціально-економічного та суспільно-політичного життя регіону. Природно-географічна зумовленість селянських промислів була цілком логічною. Різноманітні промисли з обробки рослинної сировини становили важливий напрямок господарської діяльності сільського населення. У різні періоди непу в цій галузі брали участь від 50% до 70% усіх промисловиків регіону, що цілком відповідало загальному показникові 62,6 % на 1926 р. [9, с. 277-289].

Особливу увагу дослідників притягували селяни-мірошники. Останні завжди становили «особливий світ» серед слобідсько-українського населення. Проживаючи переважно у сільській місцевості, мірошники часто не втрачали зв'язку з хліборобством, яке у різних господарствах було для них або основним, або допоміжним заняттям. Економічний стан селянських господарств які займалися переробкою пшениці на борошно та крупи, звичайно визначався трьома головними факторами: прибутковістю млинарського виробництва, прибутком від продажу борошна та круп, прибутком від сільськогосподарського виробництва. Багато хто з селянських підприємців-мукомелів, які були зайняті переробкою вівса, ячменю, гречки, кукурудзи прагнули збільшити можливість своїх млинів і тому поруч із механізмом розмелювання часто влаштовували ступи для переробки фуражного зерна. Нерідко підприємці-мукомели об'єднували свої водяні та вітряні млини із крупорушками, маслоробнями, сукновальнями та іншими механізмами. Селянські підприємці-мукомели на Харківщині, які створювали такі універсальні млини, прагнули забезпечити для свого підприємства рівномірне навантаження в різні пори року, притягували до себе якомога більше навколишніх селян й тим самим збільшували рентабельність свого промислу.

На Харківщині млинарство не були виключно чоловічим заняттям, у ньому також брали участь жінки та навіть діти, які, зазвичай, займалися допоміжними роботами. Млин часто являв собою мале сімейне підприємство, де мірошник, як керівник цього підприємства, міг користуватися усіма перевагами розподілу праці. На багатьох допоміжних етапах борошномельно-круп'яного виробництва мірошнику допомагали дружина, діти та інші члени родини. У процесі виготовлення зерна та круп брали активну участь й літні батьки та дідусі мірошника, які в минулому самі млинкували.

Дедалі частіше жінки ставали господинями й організаторами виробництва на вітряних, водяних та парових млинах [8, с. 82]. Це було пов'язане не стільки з бажанням потіснити у цій справі чоловіків, скільки з тим, що чимало чоловіків-мірошників на початку ХХ ст. загинули під час першої світової війни, революцій, військових дій та репресій. Тому деякі жінки, стаючи після загибелі чоловіка головами родин і виконуючи всю чоловічу роботу в господарстві, продовжували займатися таким родинним бізнесом як млинарство. На початку ХХ ст. подібні випадки були зафіксовані у с. Нова Водолага, у с. Пискунівка та багатьох інших населених пунктах на Харківщині.

Провідну роль відігравали деревообробні промисли. В період непу, промислові селяни по всій території Харківщини виготовляли різні діжки, дерев'яні ложки і миски, колеса, плугове приладдя, сани, візки, скрині та багато іншого. На початку 20-х років ХХ ст. виробництвом товарів з деревини було зайнято близько 20% сільського населення. На загальноросійському рівні питома вага харківських сільських деревообробників становила близько 2%.

Розвитку селянської деревообробної промисловості на Харківщині сприяли ряд факторів: постійно зростаюча місткість ринку, відносно слабкий розвиток відповідної галузі фабрично-заводського виробництва, різноманітність використовуваних населенням виробничих і побутових предметів. Проте ця обставина повністю компенсувалася тим, що на території Харківщини досить широко росли дубові ліси, які були найбільш цінною сировиною для бондарних, меблевих та інших промислів на селі. Причому за загальною площею дубових лісів даний регіон входив в п'ятірку лідерів в СРСР [10, с. 12].

За переписом 1926 року на Харківщині налічувалося близько 3,5 тис. бондарів, на Лівобережжі в цей час нараховувалося близько 47 тис., а в УРСР – 87,5 тис. сільських бондарів. Отже, питома вага харківських сільських бондарів була відносно високою – майже 4% [9, с. 377].

Серед деревообробних промислів найбільш розвиненим був бондарно-скіпковий (33%). Бондарно-скіпковий промисел по своїй внутрішній структурі підрозділявся на три групи. Між собою ці групи різнилися переважно за технічними способами обробки деревинної сировини і за характером кінцевих виробів. Перша група включала в себе виготовлення різних ємкостей для зберігання рідини (бочки, відра та інше) з дубової клепки. Виробництво ємкостей для зберігання сипучих речовин (борошні, цукру та круп) – друга група бондарного промислу. Виготовлялися ці ємкості з дубових і соснових дощочок. До третьої групи входило власне скіпкове виробництво.

Таблиця 1. Динаміка бондарного промислу на Харківщині. Таблицю складено автором за переписом 1917 і 1926 років [9; 12].

Округа	Кількість бондарів				Збільшилась (+) чи зменшилась (-) кількість кустарів за роки непу
	1917		1926		
	ч	ж	Ч	ж	
Ізюмська	761	-	954	18	+
Куп'янська	831	-	1177	40	+
Сумська	1197	-	2045	128	+
Харківська	1903	-	3071	317	+

На 1926 р. бондарне виробництво особливо було розвинуте у селі Котельва Охтирського району (80 бондарів), село Нова Водолага Валківського району (86 бондарів), село Велика Писарівна Богодухівського району (45 бондарів), село Вільшани Харківського району (43 бондарі) [9; с. 381, 422, 429-431, 441]. Ці центри бондарного виробництва виготовляли продукцію не лише на місцевий ринок, а й на загальноукраїнський ринок. Частина бондарних товарів через скупників або самими промисловцями-кустарями вивозилися в різні регіони країни, але найчастіше в сусідні Полтавську і Катеринославську (з 1926 року Дніпропетровську) округи, де даний вид промислів був не розвинений у достатній мірі. Середній річний заробіток бондарів, був найвищим серед усіх деревообробних промислів [11; с. 175-181].

Переважна більшість селянських господарств регіону мали тяглову силу (коней), тому був постійний попит на елементи гужового транспорту (вози, сані, колеса, дуги та ін.) [10, с. 28]. Занепад даного промислу в одних місцевостях регіону, звичайно компенсувалося збільшенням виробництва в інших. Так, наприклад, деяке зниження чисельності промислових селян, які виготовляли вози, сані, колеса та інше в період непу в Ізюмському, Зміївському, Вовчанському, Валківському районах відбувалося паралельно зі зростанням виробництва в Сумському, Харківському й Охтирському районах. Саме тому кількість сільських возоробників, санників, дужників та інших лишалася майже незмінною протягом досліджуваного періоду і дорівнювала приблизно 1,2 тис. (2,5 % від загальноросійської чисельності) [9, с. 378-390].

Селянські столярні промисли теж підрозділялися на декілька груп: меблевий і будівельно-столярний. Географія цього промислу була дуже широкою, хоча виділялося декілька регіонів їх найбільшого розвитку – це Харківська, Охтирська, Ізюмська і Сумська округи [9, с. 377, 392, 398, 402].

Промисел по виготовленню з деревини різних знарядь праці, також можна поділити на три групи. Перша – виготовлення землеробських знарядь праці (граблі, вила тощо). Найширшого розвитку цей промисел набув у Куп'янській, Ізюмській і Сумській округах. Друга група – це селяни, які займалися виробництвом різних верстатів та обладнання для переробки сільськогосподарської сировини. Географія промислу також була широкою, але особливо вирізнялися Куп'янська, Ізюмська та Сумська округа. До третьої групи відносились селяни, які займалися виготовленням ткацьких верстатів, прялок, гребнів, які традиційно використовувалися в кожній селянській родині. Виробництво ткацьких верстатів в основному було зосереджено в Сумській окрузі.

Стосовно селянського промислу по плетінню різних виробів з лози – кошикарство, то його розвитку сприяв ряд факторів: нескладна технологія

виробництва – значить доступність для всіх категорій сільського населення; можливість займатися промислом у вільний час; дешева сировина; місткий ринок збуту; мінімальні витрати; створення навчальних майстерень по лозоплетінню. Лозоплетіння було сконцентроване переважно в Куп'янській та Харківській окрузі. Особливістю селянського лозоплетіння була його значна концентрація в окремих населених пунктах. Так, в Куп'янській окрузі на хуторі Кулагівка з 167 селянських сімей, які тут проживали – 134 займалися кошиковим промислом, на хут. Синьківка з 211 дворів – 171 двір займався виготовленням кошиків та меблів з лози на продаж, а на хут. Кучерівка промисел охопив все населення [9, с. 492-493].

Рогожний промисел (ткання з рослинного волокна) в регіоні характеризувався відносною стабільністю, так як техніка виробництва проста, а сировина доступна в великій кількості. Заготівля сировини збігалася у часі з основними сільськогосподарськими роботами, що не дозволяло рогожникам значно збільшувати обсяги свого виробництва. Тож загальний розвиток рогожного промислу протягом непу характеризується відносною стабільністю, більшість з них мешкала в Куп'янській окрузі.

Також в регіоні існували прядильно-ткацький, полотно-вибивний, кравецький, вишивальний, мотузковий промисли, які входили до групи селянських промислів по обробці рослинної сировини. Найбільш значимий серед них прядильно-ткацький. Ним займалися переважно жінки у вільний від польових робіт час. Не зважаючи на конкуренцію цього промислу з фабрично-текстильною промисловістю, воно продовжувало відігравати в селянському середовищі важливу роль. Ще на початку 1920-х років ним займалося майже чверть сільського населення регіону [9; с. 482-485]. Почали виникати і розширюватися вузькоспеціальні ткацькі промисли. Так, наприклад в Сумській окрузі селянство на замовлення місцевих цукрових заводів почало широко виготовляти тканини для заводських прес-фільтрів а також мішковину.

Поряд із звичайним полотном, нерідко виготовляли, орнаментовані, по справжньому художні вироби. До таких виробів належали килими, плахти, сорочки, скатерті. Вишивка була одним з найдавніших способів оздоблення одягу та різноманітних предметів побуту. Найбільш відомим центром був Охтирський повіт на Харківщині, де селяни вишивали багатобарвний рослинний орнамент. В 1923 році місцеві вишивальниці їздили до Москви на Всесоюзну сільськогосподарську та кустарно-промислому виставку, де перелік представлених експонатів засвідчує, що вишиті вироби посідали провідне місце на виставці. Роботи талановитих майстрів також мали величезний попит і закордоном. Найкращі роботи були представлені на виставках народного мистецтва в Мюнхені (1924), Парижі (1925) та Лейпцигу (1928). Географія цих промислів завжди лишалася дуже широкою [13; с.17-18].

Канатно-мотузковий промисел потребував відносно великої кількості сировини, і тому ним займалися лише ті селянські господарства, де були свої значні посіви конопель. Усього на Харківщині налічувалося 80-100 мотузкарів, основна частина яких мешкала у Харківському, Зміївському, Куп'янському і Сумському районах. Серед місцевих виробів переважали канати і мотузки різної товщини.

Національний склад селян, задіяних у сільських промислах з обробки рослинної сировини на Харківщині зафіксував перепис населення 1926 року.

Таблиця 2. Національний склад осіб зайнятих у сільських промислах на Харківщині (за переписом 1926 року). Таблицю складено на підставі [10].

Промисел	Українці	Росіяни	Євреї	Інші
Бондарство	92%	2%	0	6%
Млинарство	94%	3%	0	3%
Столярство	91%	7%	0	2%
Кошикарство	90%	0	5%	5%
Прядильно-ткацький	94%	5%	0,5%	0,5%
Мотузковий	89%	4%	0,7%	6,3%

Ці дані показують, що в основному селянськими промислами з переробки рослинної сировини на Харківщині займалися українці. Згідно з традиційним поділом праці на жіночу і чоловічу, перепис населення зафіксував такий поділ.

Таблиця 3. Статевий розподіл селян зайнятих у промислах на Харківщині. Таблицю складено на підставі перепису 1926 р.: [10].

Промисел	Чоловіків у %	Жінок у %
Бондарство	98	2
Млинарство	72	28
Столярство	99	1
Кошикарство	31	69
Прядильно-ткацький	7	93
Мотузковий	45	55

Ці дані свідчать про те, що селянськими промислами з переробки рослинної сировини займалися як чоловіки, так і жінки. Приблизну середню оцінку заробітку сільського кустаря можна скласти з даних «Статистика України» [6; с. 73].

Таблиця 4. Дохід від промислових занять на Харківщині в %. Таблицю складено на підставі [10].

Без посіву	До 2 дес.	2-4 дес.	4-6 дес.	6-8 дес.	8-16 дес.	Від 16 дес. і більше
8,9 %	32,3%	19,6%	15,1 %	9,1 %	6,4 %	0,8 %

Цікаво, що приробіток від промислів по відношенню до загального чистого доходу селянської родини був тим більший, чим менший розмір посіву. Чим менший розмір посівної площі, тим більше часу затрачував селянин на промисли. Звідси, прямим наслідком є те, що дохід від промислів, по відношенню до загального числа доходів селянської родини був тим вище, чим менше розмір посіву. Так, господарство з посівом до 2 дес. поповнювало свій бюджет від промислових занять в розмірі від 70- 92%, при посіві близько 2-6 дес. – 45-55 %, при посіві близько 6-8

дес. – 30-40%, і лише при посіві більше 8 десятин промисли давали 20% бюджету [6, С. 73-74].

Таблиця 5. Сільські кустарі за розмірами посівних площ. Таблицю складено на підставі [10].

Без посіву	До 1 дес.	1-2 дес.	2-3 дес.	3-4 дес.	4-6 дес.	6-8 дес.	8-10 дес.	Від 10 дес. і більше
1,6 %	44,8 %	29,4%	11,8 %	4,6 %	3,4 %	2,5 %	1,1 %	0,8 %

Ці дані показують, що сума без посівних і з посівами до 2 десятин складала 75, 8%. Селянин з таким посівом відносився до селянської бідноти. Якщо без посівних і з посівами до 2 десятин нараховувалося 75, 8%, то без коня або з одним конем нараховувалося до 91,7%. Тому визначаючи кустарно-промислому масу, як заможну групу селянства є помилкою.

Досліджуючи промисли селян, не можна пройти повз соціального складу сільських промисловців. Виокремлюють шість груп, які займалися селянськими промислами: робітники; службовці; з наймитами; що працюють лише з членами родин; «одинці»; члени сім'ї що допомагають у занятті. Перша категорія налічувала 10 %, друга – 1 %, третя – 5 %, четверта – 11 %, п'ята – 62%, шоста – 11% [10, с.106-123]. Отже, в основному промислами займалися селяни-одинці, члени сім'ї що допомагали у занятті, та ті що працювали з членами родин (разом 82%). Значить, це був сімейний приробіток.

Велика питома вага виробів з сировини рослинного походження на селі привернули увагу уряду. Ще на початку непу, відбулися певні зміни економічної політики в галузі кустарної промисловості. З 1921 року дозволялося організовувати дрібні підприємства та займатися кустарними промислами, використовувати найману працю, закуповувати сировину, обладнання. Втілення в життя урядових законів 1921 року стало першочерговим завданням місцевих органів державної влади. Урядові декрети та рішення місцевих державних органів, які надавали кооперації різноманітні пільги та привілеї привели до створення в 1922 році «Українкустарспілки» (УКС) з її губернськими філіями – губпромспілки (кустарспілка). Селяни звикли працювати самостійно, тому вони не поспішали вступати до кооперативних об'єднань. Лише наприкінці 1924 року виокремилося чотири форми кооперативних підприємств: «продукційно-кооперативна артіль», «трудова кооперативна артіль», «продукційно-складово-сировинне товариство» та «ощадно-позичково-промислове товариство». Серед селян, які займалися промислами, найпоширенішим були складово-сировинні товариства. Вони не вимагали усупільнення, а лише забезпечували його членів сировиною та збували продукцію. Селянські промисли по обробці рослинної сировини виявилися найменш кооперованими. Так, на 1926 рік було кооперовано всього 21, 8 % кустарів від загальної кількості селян, які виготовляли вироби з рослинної сировини.

За формою власності дрібна промисловість розподілялась таким чином:

Таблиця 6. Поділ промислів за формою власності. Таблицю складено за: [14, с. 118]

Промисли	Загальна кількість промислів	В % відношенні	В них працюючих осіб	В % відношенні	В них найманих робітників
Державні	48	0,3	164	0,9	144
Кооперативні	121	0,75	505	2,6	291
Приватні	15892	98,95	18678	96,5	803
Всього	16061	100	19347	100	1238

Отже, роль державних та кооперативних організацій в кустарно-ремісничій промисловості була досить мізерна. Це пояснюється рядом причин: товарним дефіцитом, безробіттям. Адміністративний та особливо податковий тиск на кустарів з боку державних органів влади викликав необхідність їх організаційного самозахисту у формі громад кустарів. Вони почали виникати наприкінці 1924 р., тобто навіть після проголошення 7 грудня 1923 р. декрету РНК УСРР «Про податкові пільги для промкооперативних організацій», яким передбачалося звільнення від промислового податку кооперативних товариств з річним оборотом до 20 тис. карб., а також знижки ставок податку, якщо вони реалізовували продукцію. Пільги торкалися винятково кооперованих кустарів, тобто їхніх організаційних форм – кооперативів, а не приватних підприємств. Створення громад кустарів означало організаційне оформлення самодіяльних товаровиробників для захисту економічних інтересів та громадянських прав. Діяльність громад викликала занепокоєння керівників кооперативних установ, тому питання про їх недоцільність було винесено на сторінки фахових періодичних видань. Радянська система кооперації кустарів не допускала будь-якої іншої організації дрібних товаровиробників, тому практика їх становлення була публічно засуджена. Система «кустарно-промислової кооперації» розвивалася під наглядом центральних кооперативних спілок у відповідності до радянського законодавства та ідеологічних принципів ВКП(б).

Друга половина 1920-х років вирізнялася кількісним збільшенням кооперативних товариств кустарів та членів, а також нерівномірністю їх кооперування за галузями кустарної промисловості. Серед чотирьох основних видів кустарно-промислової кооперації найбільшу довіру ремісників викликали промислово-кредитні товариства та виробничі артілі, які мали значно краще фінансування, сировинне та матеріально-технічне забезпечення, хоча в артілях спостерігалася чітка тенденція до усуспільнення засобів виробництва та одержавлення системи виробничих відносин,

за якими кустар втрачав прибуток, а натомість отримував звичайну зарплату. З 1926-27 років почався новий етап – витіснення приватного капіталу з основних ділянок народного господарства України. Витіснення зводилось в основному до різкого обмеження, а часом і цілковитого припинення забезпечення приватнокапіталістичної промисловості сировиною, збільшення податкового тягаря, зокрема орендної плати, значного посилення заходів регулятивного характеру. Так, наприклад, млинарська приватнокапіталістична промисловість, яка ще в 1925-26 роках займала 44,4% від цілої приватнокапіталістичної промисловості, на початку 1929 р. вже не перевищувала 12,2 %.

Висновки дослідження. Підбиваючи підсумки, необхідно зауважити на тому, що розвиток селянських промислів по обробці рослинної сировини в 1921-1929 роках на Харківщині характеризувався численністю й різноманітністю. Існував ряд факторів, які підштовхували селянина займатися промислами: надлишок сільськогосподарських продуктів та сировини; задоволення широкого кола численних виробничих, побутових і культурних потреб; нагальна потреба поповнення сімейного бюджету; надлишок робочих рук; вільний час від сільськогосподарської роботи (особливо взимку) тощо.

Сільські кустарі представляли самобутній уклад приватного промислового підприємництва. В основному промислами по обробці рослинної сировини займалися дві соціально-професійні групи: кустар-одинак та селянин-господар з промислами.

Аналіз роботи окружних, районних та місцевих кооперативних об'єднань показав характерну їх особливість: спад організаційно-господарської та фінансово-економічної діяльності внаслідок боротьби з так званими «псевдокооперативами» і формування самої кооперативної системи функціонування кустарно-ремісної промисловості.

У подальших дослідженнях доцільно розглянути вплив державно-податкової та кредитної політики на розвиток селянських промислів, та дослідити розмір доходу від промислів на Харківщині.

Список літератури: 1. *Рыбников А. А., Орлов А. С.* Кустарная промышленность и сбыть кустарных изделий / А. А. Рыбников, А. С. Орлов. – Москва: Экономическая жизнь, 1923. – 47 с.; 2. *Рыбников А. А.* Очерки организации сельского кустарно-емесленного хозяйства / А. А. Рыбников. – Москва: Типография Товарищества "Кооперативное издательство", 1926. 63 с.; 3. *Калініченко В. В.* Селянське господарство України в період непу: Історико-економічне дослідження / В. В. Калініченко. – Харків: Основа, 1997. – 400 с.; 4. *Сушко О.* Непмани: соціально-історичний тип приватних підприємств в УСРР (1921-1929). / О. Сушко. – Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. – 96 с.; 5. *Олянич В. В.* Приватне та кооперативне підприємництво селянських господарств в Україні (1921-1929рр.): історичний аспект: монографія / В. В. Олянич. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 304 с.; 6. *Статистика України.* Селянські бюджети України (монографічне обслідування селянських бюджетів за 1924-25 господарчий рік). – Харків [Центр. Стат. Упр. УСРР], уряд. друк імені Фрунзе, 1927. – №115 – 193 с.; 7. *Статистична хроніка* / Відділ статистики промисловості ЦСУ. – Харків, 1927 – № 1(6). – 43 с.; 8. *Статистика України.* Сер.10: Статистика праці / Центральне статистичне управління УРСР. – Харків: Харківське обласне управління статистики, 1925. – 527 с.; 9. *Всесоюзная перепись населения 1926 г.* – Том 29: Украинская Социалистическая Советская Республика. Правобережный подрайон.

Левобережний подрайон. – Отдел 2. Занятия. – Москва: ЦСУ Союза ССР, 1930. – 522 с.; **10.** *Кустарна промисловість та кустарно-промислова кооперація УСРР*: [Зб. ст. і матеріалів] / За ред. С. Зарудного. – Харків: Книгоспілка, 1927. – 225 с.; **11.** *Селянські бюджети України* (Монографічне обслідування селянських бюджетів за 1926-27 господарчий рік). Статистика України № 200. – Харків, 1931. – 272 с.; **12.** *Всероссийская сельско-хозяйственная и городская перепись 1917 г. Харьковская губерния. Итоги по уездам губернии и городам (предварительный подсчет)*. – Харьков, 1920. – 17 с.; **13.** *Історія декоративного мистецтва України: У 5т. Т. 4* / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАН України. ІМФЕ імені М.Т. Рильського. – Київ, 2011. – 512 с.; **14.** *Отчет Харьковского губисполкома 8-му Губернскому Съезду Советов 1 октября 1922 г. – 1 окт. 1923 г.* – Харьков: Типография Губисполкома. 1923. – 553 с.

Bibliography (transliterated): **1.** *Rybnikov A. A., Orlov A. S. Kustarnaja promyshlenost' i sbyt kustarnih izdelij* / A. A. Rybnikov, A. S. Orlov – Moscow: Jekonomicheskaja zhizn', 1923. – 47; **2.** *Rybnikov A. A. Ocherki organizacii sel'skogo kustarno-emeslennogo hozjajstva* / A. A. Rybnikov – Moscow: Tipografija Tovarishhestva "Kooperativnoe izdatel'stvo", 1926. – 63; **3.** *Kalinichenko V. V. Selyans'ke gospodarstvo Ukrayiny` v period nepu: Istory'ko-ekonomichne doslidzhennya*. – Kharkiv: Osnova, 1997. – 400; **4.** *Sushko O. Nepmany`: social'no-istory'chny`j ty`p pry`vatny`x pidpry`yemstv v USSR (1921-1929)*. / O. Sushko - Kyiv: NPU im. M. P. Dragomanova, 2003. – 96; **5.** *Olyany`ch V. V. Pry`vatne ta kooperaty`vne pidpry`yemny`czstvo selyans`ky`x gospodarstv v Ukrayini (1921-1929rr.): istory`chny`j aspekt: monografiya* / V. V. Olyany`ch – Kharkiv: XNU imeni V. N. Karazina, 2012. – 304.; **6.** *Staty`sty`ka Ukrayiny`. Selyans`ki byudzhety` Ukrayiny` (monografichne obsliduvannya selyans`ky`x byudzhetyv za 1924-25 gospodarchy`j rik)*. – Kharkiv, Centr. Stat. Upr. USSR, urjad. druk imeni Frunze, 1927. – No 115– 193.; **7.** *Staty`sty`chna xronika / Viddil staty`sty`ky` promy`slovosti CzSU*. – Kharkiv, 1927 – No 1(6). – 43; **8.** *Staty`sty`ka Ukrayiny`. Vol.10: Staty`sty`ka praci / Central`ne staty`sty`chne upravlinnya URSR*. – Kharkiv: Xarkivs`ke oblasne upravlinnya staty`sty`ky`, 1925. – 527; **9.** *Vsesojuznaja perepis' naselenija 1926 g.* – Vol. 29: Ukrainskaja Socialisticheskaja Sovetskaja Respublika. Pravoberezhnyj podrajon. Levoberezhnyj podrajon. – Otdel 2. Zanjatija. – Moscow: CSU Sojuza SSR, 1930. – 522; **10.** *Kustarna promy`slovisť ta kustarno-promy`slova kooperaciya USSR: Zb. st. i materialiv* / Za red. S. Zarudnogo. – Kharkiv: Kny`gospilka, 1927. – 225; **11.** *Selyans`ki byudzhety` Ukrayiny` (Monografichne obsliduvannya selyans`ky`x byudzhetyv za 1926-27 gospodarchy`j rik)*. Staty`sty`ka Ukrayiny` No 200. – Kharkiv, 1931. – 272; **12.** *Vserossijskaja sel'sko-hozjajstvennaja i gorodskaja perepis' 1917 g. Har'kovskaja gubernija. Itogi po uezdam gubernii i gorodam (predvaritel'nyj podschet)* – Kharkiv, 1920. – 17; **13.** *Istoriya dekoraty`vnoho my`steczstva Ukrayiny` : U 5t. T. 4/ golov. red. G. Skry`pny`k; NAN Ukrayiny`. IMFE imeni M.T. Ry`l`s`kogo*. – Kyiv, 2011. – 512. **14.** *Отчет Хар'ковського губисполкома 8-му Губернскому Съезду Советов 1 октjабрjа 1922 г. – 1 окт. 1923г.* – Kharkiv: Типографjа Губисполкома. 1923. – 553.

Надійшла (received) 06.05.2015 р.

УДК 94 (477.54)''192'':[338.45:674]

Селянські промисли по обробці рослинної сировини на Харківщині в роки непу / А. С. Лапченко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Х. : НТУ «ХПІ», 2015. – № 38 (1147). – С. 73-83. – Бібліогр.: 14 назв. ISSN 2079-0813.

Стаття присвячена розвитку селянських промислів по обробці рослинної сировини на Харківщині в роки непу. Основну увагу в статті приділено висвітленню особливостей географічно-галузевого оформлення дрібного виробництва з рослинної сировини регіону в 20-х роках ХХ ст. Виявлено специфіку промислової діяльності харківського селянства протягом непу. Розкрито процес кооперування цих промислів та його вплив на подальший розвиток галузі.

Ключові слова: кустар, ремісник, селянство, промисли, промисловець, кустарна промисловість, нова економічна політика.

УДК 94 (477.54)''192'':[338.45:674]

Крестьянские промыслы по обработке растительного сырья на Харьковщине в годы нэпа / А. С.Лапченко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Х. : НТУ «ХПІ», 2015. – № 38 (1147). – С. 73-83. – Бібліогр.: 14 назв. ISSN 2079-0813.

Статья посвящена развитию крестьянских промыслов по обработке растительного сырья на Харьковщине в годы нэпа. Освещены особенности географического отраслевого оформления мелкого производства из растительного сырья региона в 20-х годах ХХ ст. Указано на специфику промышленной деятельности харьковского крестьянства в годы нэпа. Проанализировано кооперирование этих промыслов и их влияние на последующее развитие отрасли.

Ключевые слова: кустарь, ремесленник, крестьянство, промыслы, промышленник, кустарная промышленность, новая экономическая политика

Peasant trades on treatment of digister on Kharkivschini in the years of new economic policy / A. S. Lapchenko // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual Problems of the History of Ukraine. – Kharkiv : NTU "KhPI", 2015. – № 38 (1147). – P. 73-83. – Bibliogr.: 14. – ISSN 2079-0813.

The article is devoted development of peasant trades on treatment of digister on Kharkivschini in the years of new economic policy. Basic attention in the article is spared illumination of features geographically sectorial registration of shallow production from the digister of region in 20-s of XX-th century, and also found out the specific of industrial activity of the Kharkiv peasantry during a new economic policy. Attention co-operation of these trades and consequences is spared on subsequent development. Village artisans representing an original way of private industrial enterprises. Basically crafts processing plant material engaged in two socio-professional groups: lone artisan and peasant host of crafts.

Keywords: handicraftsman, artisan, peasantry, trades, industrialist, handicraft industry, new economic policy.